

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΖΩΙΚΩΝ ΤΡΟΦΩΝ.

§ 1. Πάντα, ὅσα ὁ Ἕλληνας ἤσθιεν ἐκτὸς τοῦ ἄρτου καὶ πρὸς τῷ ἄρτι, ἐξαιρουμένου τοῦ ἐπιδορπίου ἢ τῶν τραγημάτων, περιλαμβάνονται ὑπὸ τὴν γενικὴν προσηγορίαν ὄψον, ἣτις κατὰ τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τῆς λέξεως σημαίνει τὸ παρ' ἡμῖν προσφάγιον, καὶ οὕτω πάντοτε ἀντιτίθενται αἱ δύο ἐκφράσεις ἄρτος καὶ ὄψον, ἄρτοφαγεῖν καὶ ὄψοφαγεῖν, ἄρτοποιία καὶ ὄψοποιητικὴ ἢ ὄψαρτυτικὴ κ. τ. τ. Διάκρισιν ὡσαύτως ποιοῦνται πάντοτε οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ὡς πρὸς τὰ δύο ὀνόματα, ὄψα, περιλαμβάνονται τροφὰς καὶ προσφάγια φυτικά, ἢ ζώων χερσαίων τε καὶ θαλασσίων, καὶ τραγήματα, περιλαμβάνονται πέμματα καὶ πλακοῦντας καὶ διαφόρους ὀπώρας, ἐνίοτε δὲ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ τὰ τρία, ὄψα καὶ πέμματα καὶ τραγήματα. Ἰδίως δὲ ὑπὸ τὰ ὄψα, ὧν πολλὰ μὲν φύει ἡ γῆ, πολλὰ δὲ τρέφει κατὰ ἔξοχον, ἐννοοῦνται ἐκτὸς ἄλλων καὶ ὁ τυρός, καὶ τὰ σῦκα, ἢ κράμβη, μαλάχη καὶ ἀνθέρικος καὶ διάφορα ἄλλα προϊόντα πετρωδῶν τόπων, ἅπερ καὶ πετραῖα ὄψαρια καλοῦνται παρὰ φιλήμονι τῷ κωμικῷ (κάππαρις, θύμος, ἀσπάραγος). Ὡσαύτως ὁ Πλάτων ἐμπεριλαμβάνει ἐν ταῖς ὄψοις ἄλας, ἐλαίας, τυρόν, βολβούς, κράμβας, καὶ ὡς τραγήματα σῦκα, μύρτα, κάρυα, ὄσπρια, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐκ κρέατος ἐδέσματα (κρέα) καὶ τὰ ἐξ ἰχθύων (τὰ ἰδίως ὄψα). Διειρηθήθη ὁμοίως ἡ λέξις ὄψα ὡς ὀνομασία πλουσιώ-

τέρων καὶ ἐκλεκτοτέρων ἐδεσμάτων καὶ ἤδη παρ' αὐτῷ τῷ Ὀμήρῳ τὰ ἐκλεκτὰ καὶ ἐξεζητημένα ἐδέσματα τῶν διοτρεφῶν βασιλέων καλοῦνται ὄψα· ἐν γένει δὲ ἡ λέξις, παραγομένη πιθανῶς ἐκ τοῦ ῥήματος ἔψειν, φαίνεται ἰδίως σημαίνουσα πᾶν τὸ ἐφθόν, ἰδίως κρέας, ἰχθύς, λάχανα. Μεταγενεστέρως δὲ μετὰ τινος ὑποδείξεως λιτῆς καὶ αὐστηρᾶς διαίτης καὶ οἶον περιφρονητικῶς ἀναφέρεται ὡς ἀπλούστατον ὄψον τὸ ἐφθόν ὕειον κρέας, ὅπερ ἦσθιον κοινῶς πάντες οἱ Σπαρτιᾶται ἐν τοῖς δημοσίοις φιδιτίοις αὐτῶν. Κατὰ ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν ἡ λέξις ὄψα ἐσήμαινε κατ' ἐξοχὴν ζωϊκὰς τροφάς. Ἄλλ' εἴτε κατὰ φιλοσοφικὰς δοξασίας (ὡς παρὰ τοῖς πυθαγορείοις), εἴτε διὰ λόγους ὑγείας καὶ οἰκονομίας ὡς ἐν μεσημβρινῷ κλίματι, οἱ ἀρχαιότεροι ἄνθρωποι ἀπέχοντο τῆς σαρκοφαγίας, νομίζοντες ἀνόσιον τὸ ἐσθίειν σάρκας χερσαίων καὶ θαλασσίων ζώων, ὡς καὶ τὸ μαιίνειν αἷματι τοὺς βωμοὺς τῶν θεῶν· διὸ καὶ προσέφερον τὰ ἀγνὰ θύματα, πέμματα καὶ πελάνους καὶ πόπανα, καὶ ἐγίνοντο τοῖς τότε ζῶσιν Ὀρφικοὶ τινες λεγόμενοι βίοι, ἐχόμενοι πάντων τῶν ἀψύχων, ἀπεχόμενοι δὲ τούναντίον πάντων τῶν ἐμψύχων. Τὴν αὐτὴν ἀπὸ τῶν θαλασσίων ἐμψύχων ἀποχὴν εὐρίσκομεν τηρουμένην καὶ ὑπὸ τῶν δμηρικῶν ἡρώων, οὓς ὁ Ὀμηρος καίτοι παροικοῦντας τῇ θαλάσῃ ἐν Ἑλλησπόντῳ καὶ γνωστῆς οὕσης τῆς ἀλιείας οὔτε δι' ἰχθύων ἐστιᾷ ἐν τοῖς δείπνοις, οὔτε δι' ἐφθῶν κρεάτων, ἀλλὰ μόνον δι' ὀπτῶν, ὡς ὁ Πλούταρχος ῥητῶς σημειοῖ· «ἢ περὶ ταῦτα τὰ ὄψα πραγματεία, πολυτελής οὔσα καὶ περίεργος, εἰκεν ἐμφαίνειν ἀκρασίαν τινὰ καὶ λιχνείαν. Ὅθεν Ὀμηρος οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας ἰχθύων ἀπεχομένους πεποίηκε περὶ τὸν Ἑλλησπόντον στρατοπεδεύοντας, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀβροβίοις Φαίαξιν, οὐδὲ τοῖς ἀσώτοις μνηστήρσιν, ἀμφοτέροις οὔσι νησιώταις, θαλάττιον παρατέθεικεν ὄψον· οἱ δὲ Ὀδυσσέως ἑταῖροι, τσαύτην πλέοντες θάλατταν, οὐδαμοῦ καθῆκαν ἀγκιστον, οὐδὲ πόρκιον, οὐδὲ δίκτυον, ἀλφίτων παρόντων». Κατὰ τὴν αὐτὴν πρωϊμωτέραν ἀρχαιότητα ἦσθιον πρόσφατον κρέας τοῦλάχιστον μόνον ἢ ἐκ κυνηγίου, ἢ ἐκ τῶν λειψάνων τῶν θυσιαζομένων τοῖς θεοῖς ἡμέρων ζώων· διότι πᾶσα συναγωγὴ συμποσίου παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀνέφερε τὴν αἰτίαν εἰς θεόν τινά· διὸ

καὶ οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ σημειοῦσιν ὅτι τὰ τοιαῦτα συμπόσια ἐκαλοῦντο θοῖναι, ὅτι διὰ θεοὺς οἰνοῦσθαι δεῖν ὑπελάμβανον, ὡς καὶ τὸ μεθύειν κατ' Ἀριστοτέλη ἐκλήθη διὰ τὸ χρῆσθαι οἴνω μετὰ τὸ θύειν. Ἀλλά, καὶ ὅτε ἤρξαντο πρωῖμως πάντως σφάζειν ζῶα ἐπὶ ἀπολαύσει μόνον καὶ οὐχὶ συνάμα ἐπὶ σκοπῷ θυσίας, ἡ λέξις ἱερεῖα ἔμεινεν ἐν χρήσει καὶ περὶ τοιούτων σφαζομένων ζώων, καὶ ἱερεύειν ἔλεγον οὐχὶ μόνον τὸ θύειν τοῖς θεοῖς ἱερὰν θυσίαν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὸ σφάζειν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀντιτίθενται αἱ λέξεις θήρα καὶ ἱερεῖα, σημαίνουσαι ἐν ἀντιθέσει ζῶα κυνηγίου καὶ ζῶα ἐσφαγμένα, καὶ ἀπλῶς ἱερεῖον ἐκαλεῖτο ἐνίοτε τὸ πρόβατον.

§ 2. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους καθ' ὑστέρους χρόνους ἡ περὶ τὴν τράπεζαν τρυφή καὶ λιχνεία περιέλαβεν ὑπὸ τὴν αὐτῆς ἀρμοδιότητα καὶ τοιαῦτα ζῶα, ἅτινα ἢ οὐδέποτε ἦσαν κατάλληλα ἢ σπανίως εὐχρηστα πρὸς θυσίας, ὡς τὰ ἀγρία θηρία καὶ τὰ πτηνὰ, ὄϊον ἐλάφους (ἐλάφεια κρέα), χοίρους (ῥεῖα κρέα), χῆνας ἢ χῆνεια κρέα, ὄρνιθας μελεαγρίδας, περιστερὰς. Ἐπομένως τὸ βόειον καὶ μόσχειον, τὸ ὄειον (πρόβειον) καὶ ἄρνειον, τὸ αἴγειον καὶ τὸ χοίρειον κρέας δύνανται θεωρεῖσθαι ὡς ἡ πρωῖμωτάτη ἐν Ἑλλάδι ζωϊκὴ τροφή. Ὑπῆρχον δὲ καὶ χοῖροι σιτευτοὶ (παρ' Ὀμήρω σίαλοι), τρεφόμενοι ἰδίως δι' ἀκύλου (καρποῦ πρίνου), βαλάνου δρυὸς ἢ φηγοῦ καὶ κρανείων, ἀλλὰ καὶ δελφάκια ἢ χοῖροι γαλαθηνοί. Ἰδίως τὸ χοίρειον κρέας φαίνεται ὅτι ἀλατιζόμενον ἐταριχεύετο, διότι ἀναφέρονται ταριχευτὰ καὶ ὑφαλμυρίζοντα ῥεῖα κρέα, καὶ ἰδίως μηρία τεταριχευμένα ἢ κωλῆνες τεταριχευμένοι, καὶ οὔθατα ἢ ὑπογάστρια, ἢ περιεκόπτετο καὶ κατεσκευάζετο ἐν εἴδει ἀλλάντων καὶ φουσκῶν καὶ χορδῶν, αἵτινες ἦσαν ἔντερα πεπληρωμένα αἵματος καὶ πιμελῆς καὶ ἀλφίτων συμπεφυρμένων· διὸ καὶ χορδὴ αἱματῖτις, καὶ ὁ ἀλλᾶς μετὰ κωμικῆς πρὸς τὸν δράκοντα παρομοιώσεως ἐκλήθη αἱματοπώτης. Λεπτομερέστερον παρὰ Πολυδεύκει ἀναφέρονται ἐκ τούτων κωλῆνες ἐφθοί, ἀκροκώλια δῖεφθα, κρέα πλευριαῖα, δελφάκια... ὑπογάστρια, οὔθατα, ἡτριάϊον δέλφακος, φῦσκαι, ἀλλᾶντες, χόλιξ καὶ χολίκια ῥεῖα, κωλῆνες τεταριχευμένοι, σγελίδες ἐλόκνημοι αἱ πέρναι, ἡνυστρον ἔστι δὲ

γαστρίον ἠδυσμένον». Καὶ ὄνεια δὲ κρέα σπανίως μὲν, ἀλλ' ἐνι-
 ἀχοῦ ἠσθίοντο, οἷον ἐν Ἀθήναις μανθάνομεν ὅτι οὐχὶ μόνον ἔτρω-
 γόν ὄνους, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπῆρχεν ἰδιαίτερον μέρος τῆς ἀγορᾶς,
 ἐνθα ἐπωλοῦντο τὰ κρέατα τῶν ὄνων, τὰ καλούμενα μεμόνειαι.
 Ἐκ δὲ τῶν ἀγρίων ἢ θηρείων κρεῶν ἡ γεῦσις τῆς μεταγενεστέ-
 ρας Ἑλλάδος ἀπένεμε τὰ πρωτεῖα τῷ λαγῶ (λαγωῶ, λαγῶα
 κρέα), ὃς ὑπῆρχεν ἐν ἀπιστεύτῳ ἀφθονία κατὰ τὴν Ἑλλάδα διὰ
 τὸ πολύγονον αὐτοῦ, καίτοι θηρευόμενος ὑπὸ πάντων καὶ θηρίων
 καὶ ὄρνιθος καὶ ἀνθρώπου (πτῶκες λαγωοί). Ἐκ τούτου καὶ τὰ
 παροιμιώδη «πρώτη ματτύη λαγωῦ», ματτύη δὲ ἐλέγετο πᾶν
 τὸ ἐξαιρετὸν καὶ πολυτελὲς ἔδεσμα, καὶ τὸ παρ' Ἀριστοφάνει
 «ζῆν ἐν πᾶσι λαγῶις», ἦτοι ἔχειν πάντα τὰ ἀγαθὰ. Ἀλλὰ καὶ
 συάγρους καὶ ἐλάφους καὶ δορκάδας πολλαχοῦ ἐν ὄρεινοῖς τόποις
 ἐθήρευον, ὡς καὶ αἶγας ἀγρίους ἢ αἰγάγρους (παρ' Ὀμήρῳ αἶγες
 ὄρεσκῶι, αἶγες ἀγρότεραι). Τοὺς δὲ δασύποδας (cuniculos) ὀστέον
 μᾶλλον ἐν τοῖς ἡμέροις.

§ 3. Ἐκ δὲ τῶν ἡμέρων πτηνῶν προὔτιμῶντο αἱ ὄρνιθες
 καὶ οἱ ἀλεκτρούνες, τὰ ὄρνιθια κρέα· διὸ καὶ τὸ γενικὸν ὄνομα
 πάντων τῶν πτηνῶν, ὁ ὄρνις, ἡ ὄρνις, ἐν τῇ συνηθείᾳ κατήν-
 τησε σημαίνειν κατὰ θηλυκὸν γένος, ἡ ὄρνις, τὴν κατοικίδιον
 ὄρνιθα, τὴν ἀλεκτορίδα· οἱ δὲ ἀλέκτορες καὶ ἀλεκτρούνες ἦσαν
 ἴσως καὶ ἐκτομίαι ἢ κάπωνες. Παρὰ Πλουτάρχῳ ἀναφέρεται ὡς
 ἴδιον οὐχὶ ὑγιαινόντων ἀνθρώπων, ἀλλὰ διεφθαρμένων ὑπὸ λιχνεί-
 ας, τὸ ἐκτέμνειν τοὺς ἀλεκτρούνας, ἵνα ποιήσωσι τὴν σάρκα αὐ-
 τῶν ἀπαλὴν παρὰ φύσιν καὶ θήλειαν. Πρῶτοι δὲ οἱ Δῆλιοι ἀνα-
 φέρονται ὡς σιτίσαντες ὄρνιθας καὶ διαδόντες τὴν συνήθειαν τοῦ
 τρώγειν παχείας ὄρνιθας. Ἀλλ' ἀναφέρονται καὶ χῆνες σιτευτοὶ
 καὶ νῆσσαι (κολυμβάδες καὶ φαλαρίδες, αἱ δεύτεραι μᾶλλον ἀγριαί).
 Ἐκ δὲ τῶν ἀγρίων πτηνῶν προὔτιμᾶτο ἡ κίχλη πρὸ πάντων
 ὀπτῆ· ἦσαν δὲ τρία εἶδη κίχλων, ὧν ἡ πρώτη καὶ μεγίστη ἦν
 πάρισος κίσση καὶ ἐκαλεῖτο ἰσφάγος, ἡ δὲ ἴση τῷ κοσσύφῳ καὶ
 ἐκαλεῖτο τριχάς, ἡ δὲ τρίτη, οὕσα ἐλαχίστη τῶν ἄλλων, ὠνο-
 μάζετο ἰλλάς· εἶτα ἔρχονται οἱ κόσσυφοι ἢ κόψιχοι, εἶτα σπίναι
 καὶ σπινίδια, πέρδικες, νῆσσαι (ἀγριαί), καὶ τὰ ἀγρια εἶδη τῆς πε-

ριστεράς, οϊνάς, φάψ, φάσσα, τρυγών, ὦν ἢ μὲν οϊνάς μείζων τῆς περιστεράς, χρωμα δ' ἔχει οϊνωπόν, ἢ δὲ φάψ μέσον περιστεράς καὶ οϊνάδος, ἢ δὲ φάσσα ἀλέκτορος τὸ μέγεθος, χρωμα δὲ σποδιόν, ἢ δὲ τρυγών πάντων ἐλάττων, χρωμα δὲ τεφρόν. Εἶτα ψᾶρες, ὄρτυγες, κίσσαι, συκαλίδες, τέτρακες, ἀτταγαῖ (οὐχὶ ἀτταγῆνες. ἦν δὲ ὁ ἀτταγᾶς μικρῷ μείζων πέρδικος, ὄλος δὲ κατάγραφος τὰ περὶ τὸν νῶτον, κεραμεοῦς τὴν χροάν, ὑποπυρρίζων μᾶλλον). ὁ ἐκ Λιβύης πορφυρίων σχιδανόπους, ἔχων χρωμα κυανοῦν, σκέλη μακρά, ῥύγχος ἠργμένον ἐκ τῆς κεφαλῆς φοινικοῦν, μέγεθος ἀλεκτρούονος, πορφυρίς καὶ ἄλλα.

§ 4. Τούτοις προσετέθησαν μετὰ ταῦτα πρὸ πάντων τὰ πολυάριθμα εἶδη τῶν ἰχθύων, οἵτινες τοσοῦτον ὑπερίσχυσαν καὶ αὐτῶν τῶν κρεάτων, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ ὄνομα ὄψον κατὰ τὴν στενοτέραν σημασίαν τῆς λέξεως περιωρίσθη μόνον ἐν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὑπερέχειν πάντων τῶν ἄλλων ὄψων κατὰ τὴν ἐξαίρετον γεῦσιν ἐξενίκησαν οὕτως, ὥστε ὠνομάζοντο ἢ μόνον αὐτοὶ ὄψα ἢ μάλιστα αὐτοί, ὡς καὶ ὄψοφάγοι καὶ φίλοψοι ἐλέγοντο οὐχὶ οἱ χαίροντες τοῖς βοείοις ἢ ἄλλοις κρέασιν, οὐδὲ οἱ φίλοι σύκων καὶ ἄλλων ὀπωρῶν, ἀλλ' οἱ ἐκάστοτε ἀναφαινόμενοι εἰς τὰ ἰχθυοπωλεῖα. Καὶ ἢ καθ' ἡμᾶς δὲ γλώσσα, διατηρήσασα τὴν γενικωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως ὄψου μόνον ἐν τοῖς συνθέτοις ὄψωνεῖν καὶ ὄψώνιον (ὄψωνίζεῖν καὶ ὄψώνισμα), καλεῖ ἰδίως τὸν ἰχθὺν ὄψάριον διὰ τοῦ ὑποκοριστικοῦ τοῦ ὄψου κατὰ τὴν γενικὴν καὶ δουλοπρεπῆ συνήθειαν τῆς γλώσσης, ὑποκορισάσης (καὶ διττῶς μάλιστα τινα) πάντα τὰ λίχνα ἐδέσματα, ὡς καὶ πάντα τὰ ἄλλα φαγητὰ καὶ ἄλλα συνήθη πράγματα. Καὶ οἱ μὲν ἰχθῦς τῶν γλυκέων ὑδάτων, ποτάμιοι καὶ λιμναῖοι, ὀλίγου ἐξετιμῶντο, θεωρούμενοι ὡς ἦττον ἀγαθοὶ καὶ ἦττον θρεπτικοὶ τῶν θαλασσίων, ὡς ἐσθίοντες βόρβορον. Τούτων ὅμως τῶν ἰχθύων ἐξηροῦντο σὶ ἐγγέλεις τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Κωπαίδος λίμνης, αἵτινες παρ' Ἀριστοφάνει καλοῦνται τερπνότατον τέμαχος ἀνθρώποις· διὸ καὶ πρὸς τὴν κατάραν τῆς γενικῆς ἐξωλείας τῶν Βοιωτῶν ἀποκρίνεται ἢ Ἀττική, «ἐξαιρουμένων τῶν ἐγγέλεων αὐτῶν»· εἶχον δὲ ταύτην τὴν

προτίμησιν, διότι ἦσαν εὐχυλότεραι καὶ θρεπτικώτεραι, ὡς ἀποφύγουσαι τὸ θολερὸν ὕδωρ καὶ ἐνδιατρίβουσαι ἐντὸς καθαρωτάτου-
 αὶ Κωπαίδες ἐγγέλεις καὶ σήμερον ἔτι διατηροῦσι τὴν πάλαι
 φήμην αὐτῶν. Τοῦναντίον δὲ ἡ θάλασσα ἐχρησίμευεν ὡς ἀνεξ-
 άντλητος θησαυρὸς τοῦ ἐλληνικοῦ μαγειρείου, διότι, παρακειμένη
 πλείσταις χώραις καὶ πόλεσι καὶ τρέφουσα γενναῖον καὶ πολὺν
 ἰχθὺν ἐν τόποις καθαροῖς καὶ ἀγχιβαθέσι, παρῆχε τῷ πλουσίῳ
 ποικιλώτατα εἶδη προσφάτων ἰχθύων. Παραλείποντες τὴν διεξοδι-
 κὴν περιγραφὴν τῶν διαφόρων εἰδῶν αὐτῶν, διότι καὶ σύντομος
 ἔκθεσις ἠδύνατο παρασχεῖν εὐπορον ὕλην πρὸς ὀγκῶδες σύγγραμ-
 μα, καταλέγομεν μόνον τὰ διάφορα ὀνόματα αὐτῶν. Ἦσαν δὲ
 ταῦτα ἀλφηστής, ἀνθίας (κάλλιχθος, λύκος, πομπίλος), ἀφύη
 (ἀφρίτις, κωβίτις), ἀχαρνος, βατίς, βάτραχος, βάτος (ἐκ τῶν σε-
 λαχῶν), βῶκες (βόαξ, βῶξ, βόωψ), βεμβράδες (μεμβράδες), βλέν-
 νος (ὅμοιος κωβιῶ), βαίων (ἀπευκταῖος ὡς κακὸς ἰχθύς), βού-
 γλωσσος (καλὴ ἐν Χαλκίδι, ψῆττα παρ' Ἀττικοῖς καλουμένη),
 γόγγροι (γρύλλοι, ἐν Σικυῶνι ἀλισκόμενοι καὶ ἀνδραχθεῖς καὶ
 ἀμαξιαῖοι ἐνίοτε, ἰχθύες ὑπερέχοντες πολὺ πάντων τῶν ἄλλων
 ὄψων), γαλεοὶ (ὧν πολλὰ εἶδη, ἀστερίας, ἀκανθίας, λεῖος, ποικί-
 λος, σκύμνος, ἀλωπεκίας, ρίνη, κεντρίνης, νωτιδανὸς ἢ ἐπινωτι-
 δεὺς ἐν Ῥόδῳ), γλαῦκος (ἐξαίρετος ἐν Μεγάρῳ), γναφεὺς (οὗ τὸ
 ἐκ τῆς ἐψήσεως ὑγρὸν ἐκάθαιρε πάντα σπῖλον), ἔγγελυς θαλασ-
 σία (ἐκτὸς τῶν λιμναίων καὶ ποταμίων ἐγγέλεων), ἔλοψ (περί-
 φημος ἐν Συρακούσαις), ἐρυθρῖνος (ὑκῆς, παρόμοιος φάγρω καὶ
 ἠπάτῳ), ἐγκρασίχοιοι (μικρὰ ἰχθύδια παρόμοια ταῖς ἀθερίναις),
 ἐψητοὶ (λεπτὰ ἰχθύδια), ἦπατος ἢ λεβίας (ὅμοιος φάγρω, μονή-
 ρης, ἐν Δήλῳ καὶ Τήνῳ), ἠλακατῆνες (κητώδεις ἐπιτήδειοι εἰς
 ταριχεῖαν), θύννος (γενναῖος ἐν Σάμῳ, ἐν Βυζαντίῳ, ἐν Καρύστῳ,
 ἐν Σικελίᾳ καὶ Λακωνίᾳ καὶ ἐν Πόντῳ, ἔχων ὑπὸ τὰ πτερύγια
 τὸν καλούμενον οἶστρον, σκωλήκιον ὅμοιον σκορπίῳ, τὸ δὲ μέ-
 γεθος ἴσον ἀράχνης, ὅπερ ποιεῖ αὐτοὺς ὀρμαῖν καὶ ἐξάλλεσθαι),
 θυννίς (διαφέρουσα τοῦ ἀρρένου θύννου, ὡς ἔχουσα ὑπὸ τῆ γασ-
 τρὶ πτερύγιον, ὃ καλεῖται ἀθήρ, ἰχθύς ἀγελαῖος καὶ ἐκτοπιστικός,
 ἀρίστη ἐν Βυζαντίῳ), ἵππουρος (ἀρνευτῆς ὡς συχνάκις ἐξαλλόμε-

νος, ἄριστος ἐν τῇ καὶ ἄλλως εὐόψῳ Καρύστῳ), ἵππος θαλάσσιος (ἢ ἱππίδια), ἰουλίς (μάργος), κίχλαι καὶ κόσσυφοι (θαλάσσιοι, ἰχθύες πετραῖοι μαλακόσαρκοι, ὧν αἱ μὲν κίχλαι ποικιλόστικτοι, οἱ δὲ κόσσυφοι μελανόστικτοι), κάπρος (σκληρότατος, τραχύδερμος ἰχθύς, ἄριστος ἐν Ἀμβρακίᾳ, νέκταρος ἄνθος), κίθαρος (καρχαρόδους, μονήρης, φυκοφάγος ἰχθύς, τὴν γλῶσσαν ἀπολελυμένος, καρδίαν λευκὴν ἔχων καὶ πλατεῖαν, λευκὸς καὶ πυρρός), κόρδυλος (ἰχθύς ἀμφίβιος, ὁ αὐτὸς καὶ κούρυλος καὶ κορύδυλις), κάμμοροι (γένος καρίδων, κάμμοροι, *cammarī*), καρχαρίας (λάμια, σκύλλα), κεστρεὺς (διάφορα εἶδη τούτου κέφαλος, κεφαλῖνος ἢ βλεψίας, χελλῶνες, μυξίνος, μύξος, σαργός, φεραῖος· οἱ κεστρεῖς ἐνομιζόντο νήστεις καὶ ἄσιτοι, ὡς μὴ ἐσθίοντες δελέατα ἔμψυχα καὶ σάρκας· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία «κεστρεὺς νηστεύει», ἐπὶ τῶν δικαιοπραγούντων μὲν, μηδὲν δὲ πλέον ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης ἀποφερομένων· ἄριστοι δὲ κεστρεῖς ἦσαν ἐν Αἰγίνῃ καὶ Σκιάθῳ), κορακῖνος (θαλάσσιος καὶ ποτάμιος ἐν Νεῖλῳ, ὅμοιος τῷ μελανούρῳ, ὀνομαζόμενος καὶ σαπέρδης, παρ' Ἀλεξανδρεῦσι πλάταξ καὶ πλατίστακος, μελανοπτέρυξ), κυπρῖνος *), κωβιός (λευκὸς καὶ μέλας, θαλάσσιος καὶ ποτάμιος, καὶ κῶθος καὶ κῶθων, κάλλιστος ὁ Φαληρικὸς), κόκκυξ (ἐρυθρὸς ἰχθύς), κύων καρχαρίας (ἐν Τορώνῃ ἄριστος), λάβραξ (μονήρης, σαρκοφάγος, σφώτατος πάντων ἰχθύων, ἄριστοι οἱ Μιλήσιοι οἱ ἐκ τοῦ Γαίσιωνος ποταμοῦ ἢ τῆς Γαισιωνίδος λίμνης μεταξὺ Πριήνης καὶ Μιλήτου, καὶ ἐν Καλυδῶνι καὶ ἐν τῇ πλουτοφόρῳ Ἀμβρακίᾳ), λάτος (λευκότετος καὶ ἥδιστος ἰχθύς, ἄριστος κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸν Νεῖλον), λειόβατος (καὶ ῥίνη, λευκόσαρκος), μύραινα (σμούραινα, περὶ ἧς ψευδῶς ἐπεκράτει ἡ δόξα, ὅτι ἐξερχομένη εἰς τὰ τεναγώδη μέρη ἐμίγνυτο μετὰ τῶν ἔχιων ἢ ἐχιδνῶν), μῦρος (διάφορος τῆς μυραίνης, μελανίζων καὶ ὑποπυρρίζων), μαινίδες (ὅμοιαι πρὸς τὰς σμαρίδας), μελάνουρος (ἐστιγμένος περὶ τὸ ὄροπύγιον, πολύγραμμος καὶ μελανόγραμμος· ὅμοιος αὐτῷ ψύρος ἢ

*) Μᾶλλον λιμναῖος καὶ ποτάμιος ἰχθύς τῶν σαρκοφάγων καὶ συναγελαστικῶν, *carpe*.

ψόρος), μόμμυρος (μόμμυλος, μύρμη, τροφιμώτατος ιχθύς), νάρκη (γνωστή διὰ τὴν ναρκωτικὴν αὐτῆς ιδιότητα, δι' ἧς θηρεύει τὰ πρὸς τροφήν αὐτῆς χρήσιμα ιχθύδια, ἧτις μάλιστα διαπέμπεται καὶ διὰ τῶν ξύλων καὶ τριοδόντων εἰς τὰς χεῖρας τῶν κρατούντων αὐτά), ξιφίας (ὀνομασθεῖς οὕτω διὰ τὸ μέγεθος τοῦ ὀστώδους ἄνω ρύγγους αὐτοῦ, ἐξισουμένου τῷ ὅλῳ αὐτοῦ μεγέθει, ὅπερ καὶ ἐκαλεῖτο ξίφος, ἄριστος ἐν Βυζαντίῳ καὶ ἐν τῇ Πελοριάδι ἄκρα, τῇ πρὸς τὸν πορθμὸν ἀκτῆ τῆς Σικελίας), ὀρφῶς (καὶ ὀρφός, σαρχοφάγος, κάρχαρόδους, μονήρης, πρόσγειος μᾶλλον ἢ πελάγιος), ὄρκυκος (ἐκ τῶν Γαδείρων καὶ τῶν Ἰπρακλείων στηλῶν διασκεδαζόμενος εἰς τὰ λοιπὰ μέρη τῆς Μεσογείου), ὄνος καὶ ὀνίσκος (γάδος ἐν Ἀνθηδόνη, γαλλερίας, γελλαρίας καὶ καλλαρίας, ἴσως ἐντεῦθεν καὶ ἡ κοινὴ λέξις μπακαλάρος ἢ σημαίνουσα τοῦτον τὸν ιχθύν), πάγουρος, πηλαμύς (ἐν Πόντῳ, Βοσπόρῳ καὶ Ἑλλησπόντῳ μᾶλλον ἐνδιαιτωμένη), πέρκη (ποικίλη τὰς γραμμάς καὶ πλαγίας ἔχουσα ῥάβδους ὅθεν καὶ αἱ παροιμίαι «ἔπεται πέρκη μελανούρω» καὶ «πέρκαισι καθηγητῆς μελάνουρος»), ραφίδες (καὶ βελόλαι, ἀνόδοντες), ρίνη (ἐξάϊρστος ἐν Σμύρνῃ καὶ Μιλήτῳ), σκάρος (δύο εἶδη, ὀνίας καὶ αἴολος, ἄριστος ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Καρχηδόνη, ἐν Βυζαντίῳ), σπάρος, σκορπίος (σκόρπαινα καὶ σκορπίς, πελάγιος πυρρός, τεναγώδης μελανίζων, ξηρόσαρκος, καλοὶ ἐν Θάσῳ), σκόμβρος, σαργός (σκληρός καὶ πανοῦργος περὶ τὴν ἀλιεῖαν ιχθύς· διάφοροι δὲ τούτου οἱ σαργῖνοι), σάλπη (ποικίλη, πολύγραμμος καὶ ἐρυθρόγραμμος, καλλίστη ἐν Μιτυλήνῃ, ἐνίοτε ὁ σάλπης), συνόδοντες καὶ συναγρίς (κατ' ἄλλους σινόδοντες), σαῦρος (ἐκ τῶν κάρχαριῶν), σκεπῖνος καὶ ἀτταγῖνος καὶ σκέπανος), σκίαίνα (σκιαθίς, σκιαδεύς), συαγρίδες (ἴσως παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος συναγρίδες), σύαξ, σφύραινα (κέστρα ἀττικῶς), τρίγλη (ἴσως τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ τρίς γεννᾶν, ξανθοχρῶτες καὶ παντόστικτοι, ἄρισται αἱ ἐρυθρόχρωτες Αἰξονικαί, εἶτα αἱ ἐν Θάσῳ, Τέῳ, Μιλήτῳ, Ἐρυθραῖς), ταινίαι (πλεῖσται καὶ κάλλισται πρὸς τῇ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Σελευκείᾳ), τράχουροι (ξηροὶ ιχθύς), ταυλωπίας ἢ αὐλωπίας, ὕς (ὑαίνα, ἐν Αἴνῳ καὶ Πόντῳ), ὕκης (συγγεόμενος μετὰ τοῦ ἐρυθρίνου καὶ τῆς Ιουλίδος), φάγρος (γλυκὺς καὶ παρα-

στύφων και τρόφιμος, παραπλήσιος τῷ γένει πρὸς τοὺς ἀνθίας, ὀρρούς, συνόδοντας, συναγρίδας κ. τ. τ.), χόνναι (πεποικιλμέναι ἐρυθραῖς καὶ μελαίλαις γραμμαῖς), χελιδῶν (ἢ θαλασσία), χρόμις (μέγας ἐν Πέλλῃ, πίων ἐν Ἀμβρακίᾳ), χρύσοφρυς (γλυκύτατος καὶ τροφιμώτατος, πίων ἐν Ἐφέσῳ), χαλκίδες, θρίσσαι, τριχίδες (ἑκατὸν τοῦ ὀβολοῦ, τριχίαι), ἐρίτιμοι σάρδινοι, ἀθερίναι (ὅμοιοι οὗτοι), θράτται, ψῆτται (ἐν Ἐλευσίνι ἐκ τῶν σελαχῶν, ῥόμβος παρὰ Ῥωμαίοις). Ἐκτὸς τούτων ἀναφέρονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἰχθυολόγοις καὶ τινὰ ἄλλα σπανιότερα καὶ μᾶλλον ἀπροσδιόριστα ἰχθύων ὀνόματα. Ἰδίως ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰς πολυαρίθμους μαινίδας (ἀρίγγας) καὶ ἀφύας ἢ τριχίας (σαρδέλλας), αἵτινες εἰσήγοντο τεταριχευμέναι ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἐξοχὴν αὐταὶ ἐκαλοῦντο ταρίχη ἢ ταριχεύματα, οὔσαι δὲ εὖωνοι ἀπετέλουν τροφήν προσφιλεῖ καὶ εὐπρόσδεκτον καὶ αὐτῷ τῷ λαῷ μάλιστα ἐν Ἀθήναις, ὅπου διὰ τὴν ἀφθονίαν περιεφρονεῖτο ὑπὸ τῶν πλουσίων καὶ ἐκαλεῖτο πτωχικὸν ὄψον, ἐν ᾧ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ὑπερεθαυμάζοντο κλίτοι πολὺ χείρονες γινόμεναι προὔτιματ' οὗτοι δὲ τούτων ἢ ἀφρίτις, ἐπηνοῦντο δὲ καὶ αἱ ἐγγύριοι Φαληρικαί. Ὅσον δὲ εὖωνοι ἦσαν ἐν Ἀθήναις, ἑκατὸν τιμώμεναι ἐνὸς ὀβολοῦ, τοσοῦτον ἐσπουδάζοντο αὐτόθι ἀνέκαθεν μέχρι καὶ μεταγενεστέρων χρόνων. Περὶ τῆς μεγάλης εὐτελείας καὶ εὐθηνίας αὐτῶν μαρτυροῦσιν αἱ παροιμίαι «ταρίχους ἀξιώτερα» καὶ «ἀφύων τιμή», ἐπὶ τῶν μικροῦ παρ' ἄλλοις τιμωμένων· ὡς καὶ τὸ ταριχοπωλεῖον ἀναφέρεται ὡς μέρος, ὅπου ἐπωλοῦντο τὰ εὐτελεῖ ταρίχη, καὶ τὰ αὐτὰ ταρίχη, μετὰ τοῦ ἔτνουσ συνδυάζόμενα καὶ ἀντιτιθέμενα πρὸς τὰ ὀρνίθια καὶ σύεια καὶ λαγῶα κρέα, παρίστανται ὡς τροφή οἰκετικὴ καὶ πενιχρά. Ἄλλ' ὅμως οὐχὶ καὶ πάντα τὰ ταρίχη ἦσαν ἀφύαι, ἀλλ' ἐννοητέον ὑπὸ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλως λεγόμενα τεμάχη, ἢ τεταριχευμένα τεμάχια διαφόρων ἰχθύων (παστὰ ὀψάρια), προερχόμενα ἐκ διαφόρων τόπων· διὸ ταρίχη Ποντικά, Φρύγια, Αἰγύπτια, Σαρδῶα, Γαδειρικά, ὡς καὶ πάλιν ὠραῖα τεμάχη σκόμβρων, κεστρίνων, κύβων, θυννίδων κ. τ. τ.

§ 5. Ἐκτὸς τούτων τῶν παντοίων ἰχθύων, ἢ προσφάτων,

άλιευομένων ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς θαλάσσαις, ἢ τεταριχευμένων, μεταφερομένων ἐξ ἀπωτέρων θαλασσῶν, ὁ ἑλληνικὸς φάρυγξ ἦν εἰθισμένος καὶ ἐν ταῖς τροφαῖς ταῖς ἐκ διαφόρων θαλασσίων μαλακίων, μαλακοστράκων καὶ ὄστρακοδέρμων. Ἐκ τῶν πρώτων ἀναφέρομεν τοὺς πολύποδας, τὰς σηπίας, τὰς τευθίδας καὶ τοὺς διαφέροντας τούτων τεύθους, καλοὺς καὶ ἀφθόνους ἐν Ἀμβρακίᾳ, μαλάκια ἔχοντα ὀκτώ πλεκτάνας ἢ ἀπλούστερον πόδας· διὸ καὶ παρ' ἡμῖν ἐπεκράτησεν ἡ λέξις ὀκτάπους (ὀκταπόδιον) ὡς προσηγορία τοῦ μείζονος τῶν μαλακίων, τοῦ πολύποδος· ἐκ τῶν δευτέρων ἀναφέρομεν τοὺς καράβους, καρκίνους, ἀστακούς, καρίδας, παγούρους, καὶ ἐκ τῶν ὄστρακοδέρμων τὰ ὄστρεα, τοὺς ἐχίνους, τοὺς κτένας, τοὺς μύας ἢ μύακας (τὰ μύδια), τὰς λεπάδας (πεταλίδας), τὰς χήμας (τὰς τραχείας τὰς λεγομένας βασιλικὰς καὶ τὰς λείας), τὰς πίννας, καὶ ἄλλα κογχύλια, ὧν ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα καὶ σπουδὴ παραλείπεται ἐνταῦθα. Σημειωτέοι μόνον οἱ σωλῆνες, καθ' ὅσον καὶ οἱ ἀλιεῖς πάντων τούτων ἐκαλοῦντο σωληνισταὶ ἢ σωληνοθῆραι. Μένει δὲ ἀβέβαιον, ἂν οἱ Ἕλληνες ἤσθιον καὶ χελώνας καὶ βατράχους. — Ἐν γένει δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπένεμον τὰ πρωτεῖα τοῖς τοιούτοις θαλασσίοις ζώοις, ὧν ἡ σὰρξ ἦν πλησιεστέρα τῷ κρέατι τὴν γεῦσιν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ πολλῶν ἰχθύων πελαγίων καὶ ποταμίων προὔτιμων τοὺς πρώτους ὡς μᾶλλον κρεώδεις. Ἰδίως δὲ περὶ πλείστου ἐποιοῦντο τὴν προπαρασκευὴν αὐτῶν, τὴν ἀρτυσιν τῶν ὄψων, καὶ αὕτη ἦν ἔργον τῆς καλουμένης ὀψοποικῆς ἢ ὀψαρτυτικῆς, ἥτις καὶ γενικώτερον μαγειρικὴ ἐκαλεῖτο, εἰ καὶ ὁ ὀψοποιὸς διέφερε τοῦ μαγείρου, καθ' ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἀπλῆν σκευασίαν τῶν διαφόρων ἐδεσμάτων παρὰ τῷ πυρὶ καὶ τῇ λοπάδι, ὁ δὲ μάγειρος εἶχε πλείονας καὶ ὑψηλοτέρας φροντίδας τοῦ συνιδεῖν τὸν τόπον, τὴν ὥραν, τὸν καλοῦντα, τὸν δειπνοῦντα πάλιν, καὶ πότε ἔδει καὶ τίνα ἰχθὺν ἀγοράσαι, καὶ ἡ μαγειρικὴ ἐθεωρεῖτο ὡς τέχνη μὴ ἔχουσα ὄρον καὶ ἀπαιτοῦσα κατὰ τὴν παρὰ τοῖς κωμικοῖς διασυρομένην μαγειρικὴν ἀλαζονεῖαν γνώσεις ἀστρονομικὰς, γεωμετρικὰς, στρατηγικὰς κ. τ. Οὐχ ἤττον ὁμως παρ' ἀμφοτέροις ἦν ἀπαραίτητος ἡ γνώσις οὐχὶ μόνον τῶν συστατικῶν καρυκευμάτων ὄψου τινὸς καὶ

τῆς ἀναλογίας αὐτῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐψήσεως, ἀλλὰ καὶ τί μέρος ἐκάστου ζώου ἢ ἰχθύος ἦν κατάλληλον πρὸς τοιοῦτον ἔδεσμα, ἐπομένως ἢ γυνῶσις ἡδυσμάτων, ὑποτριμμάτων, ἢ χρήσις ἡτρίων, ὑπογαστρίων, μητρῶν κ. τ. τ. Μετήρχοντο δὲ τὴν μαγειρικὴν καὶ ὡς θεωρητικὴν διδασκαλίαν καὶ τέχνην, καὶ εἶχον καὶ ἐκτεταμένην μαγειρικὴν φιλολογίαν, ὀφθαλμικὰ συγγράμματα καὶ ὀφθαλμικὰς γλώσσας ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, ὧν εἰς μάλιστα, Ἀρχέστρατος ὀνόματι, ἐκ Γέλας τῆς Σικελίας, περιῆλθε πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν, ἵνα σπουδάσῃ καὶ ἐκμάθῃ τὰ ἐκασταχοῦ ἀρίστα τῶν ὄψων, καὶ συνέταξε Γαστρονομίαν. Διὸ καὶ ὁ Μουσώνιος δυσανασχετεῖ παρὰ Στοβαίου λέγων· «εἰς τοῦτο προεληλύθαμεν λιχνείας καὶ ὀψοφαγίας, ὥστε καθάπερ μουσικὰ καὶ ἰατρικὰ, οὕτω καὶ μαγειρικὰ πεποιήνται τινες συγγράμματα, ἃ τὴν μὲν ἡδονὴν καὶ πάνυ αὔξει τὴν ἐν τῷ φάρυγγι, τὴν δ' ὑγιειαν διαφθείρει». Περιφημότεαται δὲ κατὰ τοῦτο τὸ εἶδος τῆς καλλιτεχνίας καὶ φιλολογίας ἦσαν ἡ Σύβαρις, ἡ Χίος καὶ αἱ Συρακοῦσαι.

§ 6. Περὶ δὲ τῆς παρασκευῆς καὶ σκευασίας αὐτοῦ τοῦ κρέατος σημειωτέον ὅτι οἱ ὀμηρικοὶ χρόνοι ἐγίνωσκον μόνον τὸ ἐν ὀβελῷ ὀπτᾶν, ὅπερ λίαν συνῆδε πρὸς τὴν ἔντονον ἀπλότητα τοῦ τότε βίου, καὶ τοιαύτην ἀπλὴν δίαιταν ἀπέδωκεν ὁ ποιητῆς ἀδιακρίτως πᾶσι, βασιλεῦσιν, ἰδιώταις, νέοις πρεσβύταις, παρατιθεῖς πᾶσιν ὀπτὰ βόεια κρέατα, καὶ οὐχὶ ἰχθῦς ἢ ὄρνιθας ἢ μελίπηκτα πέμματα, λογιζόμενος ὅτι αἱ ἰσχυρόταται τῶν ἐπιθυμιῶν ἦσαν αἱ περὶ τὴν ἐδωδὴν καὶ πόσιν καὶ ἐπιθυμῶν συντελέσαι πρὸς διατήρησιν τῆς πρώτης ἀρετῆς καὶ μητρὸς πάντων τῶν καλῶν σωφροσύνης. Πρὸς τοιαύτην ἀπλὴν ὀπτησιν τοῦ κρέατος οὐδὲ σκεύη πολλὰ ἀπητοῦντο· πρὸς τοῦτο ἤρχουν ἡ μαγειρικὴ τράπεζα, ἐφ' ἧς διηρεῖτο τὸ κρέας, καλουμένη κρεῖον, εἶτα ὁ ὀβελός, ἐν ᾧ περιεπίετο τὸ ὀπτηθησόμενον, εἶτα δύο στηρίγματα τοῦ περιστρεφόμενου περὶ τὴν ἀνθρακίαν ὀβελοῦ, καλούμενα κρατευταί, καὶ μετὰ ταῦτα σανίς τις, ὁ εἰλεός ἢ τὸ εἰλεόν, ἐφ' οὗ ἐπεχέοντο τὰ ἤδη ὀπτὰ κρέατα, ἵνα τμηθῶσιν εἰς μικρὰ τεμάχια (ὅπερ μετὰ ταῦτα ὠνομάσθη ξάνιον ἢ ἐπίξηνον ἢ ἐπικόπανον). Ταύτην τὴν λιτότητα

διεδέξατο καὶ ἐνταῦθα ἢ εἰς τὴν πολυτέλειαν καὶ λιχνείαν πρό-
 οδος· διότι κατὰ μικρὸν προσετέθησαν τοῖς ὀπτοῖς κρέασι τὰ ἐφθὰ
 (βραστά) καὶ τὸ ἔψειν ἢ ὀπτᾶν ἐν ἐλαίῳ, ὅπερ εἶχε μεγίστην
 σημασίαν ἐν τῇ γαστρονομικῇ ὀψοποιίᾳ τῶν ἀρχαίων μάλιστα
 περὶ τὴν σκευασίαν τῶν ἰχθύων, ὡς καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν πολ-
 λοῖς ἀντικαθίστα τὸ παρὰ τοῖς νεωτέροις γενικῶς εὐχρηστον βού-
 τυρον· διὰ τὴν τοιαύτην μεγάλην χρῆσιν τοῦ ἐλαίου καὶ αὐτὸ τὸ
 βούτυρον ἐκαλεῖτο ἐνίοτε ἔλαιον ἐκ γάλακτος. Ἰδίως δὲ ὁ βού-
 τυρος ἢ τὸ βούτυρον ἀναφέρεται ὡς πολυτελέστατον ἔδεσμα
 τῶν βαρβάρων ἐθνῶν καὶ διακριτικὸν τῶν πλουσίων ἀπὸ τῶν τοῦ
 δήμου, καὶ ἐγένετο πλεῖστον ἐκ τῆς βοός, ὅθεν καὶ τοῦνομα, ἀλλὰ
 παχύτατον ἐκ τοῦ γάλακτος τῶν προβάτων. Ἀδύνατον δὲ ἐνταῦθα
 εἰσχωρῆσαι εἰς πλείονας λεπτομερείας περὶ τῆς ποικιλίας τῶν δια-
 φέρων ἐφθῶν βρωμάτων καὶ ζωμῶν καὶ καρυκευμάτων, διότι καὶ
 ἡ ὕλη τόσοσ ἀρθονος, ὥστε ὀγκώδη λεξικά μαγειρικῆς καὶ γα-
 στρονομίας ἠδύνατό τις συντάξαι ἐκ τῶν ἐναπολειφθεισῶν περὶ
 διαφόρων ἔδεσμάτων εἰδήσεων. Ἄλλως δὲ ὁ μὲν φίλοφος καὶ
 φιλάρχαιος ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τὸν κυκεῶνα τῶν Δει-
 πνοσροφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου, ἡμεῖς δὲ ἀρκούμεθα ὑποδεικνύοντες
 διὰ βραχέων τὰ κυριώτερα ἔργα καὶ σκεύη τῆς ἀρχαίας μαγειρι-
 ρικῆς. Καὶ τὰ μὲν ἔργα τῶν μαγείρων ἦσαν εὔσαι (ἀφεῦσαι, κα-
 φαλίζειν), καθῆραι, κόψαι, τεμεῖν, διατεμεῖν, ραχίσαι, ἐψῆσαι, ὀπτῆ-
 σαι, ἀπανθρακῶσαι, μάξαι, διηθεῖν, διαττᾶν, ἀποβράττειν, τρίβειν
 ἐν θυίᾳ, σταθεύειν, ἠδύνειν, ἀρτύειν, σκευάζειν, ὀθυλεύειν (σημαῖ-
 νον τὰς περιττοτέρας ἀρτύσεις ὄψων, παραγεμίζειν), σάττειν, κα-
 ρυκεύειν, καπνίζειν· πρὸ πάντων ἠῦον τὰ χοιρίδια ἐν βόθροισι, οἱ
 ἐκαλοῦντο εὔστραι. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρὸς τοιαῦτα πολυπληθῆ
 ἔργα καὶ ὄψα ἀπητοῦντο καὶ σκεύη μαγειρικὰ οὐκ ὀλίγα. Ἀνα-
 φέρονται ἡμῶν κοπίδες, μαχαιρίδες, σφαγίδες, δορίδες, καὶ ἐκτὸς
 τῶν προμνησθέντων ὀμηρικῶν ξανίου (ἐπικοπάνου, ἐπιζήνου, ἐλεοῦ),
 τῶν ὀβελῶν (ὀβελίσκων), τῶν κρατευτηρίων κ. τ. λ. ἐσχάροι καὶ
 ἐσχαρίδες, τάγηννα (τήγαννα, φρύγετρα, κοδομεῖα), χύτραι, (χύτρί-
 δες), λοπάδες (κακκάβαι), λέβητες, ἀρπάγη, λύκος (ἐξαυστήρ),
 πορύννη (ἐόργη), ζωμήρυσσις, ἐτνήρυσσις, λίστρον (ταγηνοστρόφιον),

μάκτρα, σκάφη, μαγίς, σκαφίς, θυία (ἴγδις, δαίδυξ), πατάνη (πατάνιον, εὐπέταλον λοπάδιον, πατέλλιον), ἠθμός, τυρόκνηστις, πέλυξ· ἀλετρίβανον, γαστρόπτης, δευτήρ, ἐχῖνοι, χαλκία, κρίβανοι, βαῦνοι, ἵπνοί, ἵπνολεβήτιον, θερμαντήρ, χυτρόγαυλον, σείσων (ψήστης, παττάλια), κρεωστάθμη μετὰ τῆς ἀρτάνης, χυτρόποδες.

§ 7. Ἐκ δὲ τοῦ γάλακτος τῶν κατοικιδίων μαστοφόρων κατεσκευάζετο σχεδὸν μόνον τυρός, ὅστις, εἴτε μόνος ἐτρώγετο, εἴτε ὡς ἐν τῶν συστατικῶν ἀρτυμάτων ἄλλων βρωμάτων ἐχρησίμευεν, ἀπετέλει ἐν τῶν οὐχὶ ἀσημάντων τροφίμων τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ὡς ἡδυσμα ἐχρησίμευεν ὁ τυρός οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς πέμμασι καὶ πλακοῦσι μετὰ τοῦ μέλιτος (τυροῦντες), ἀλλὰ καὶ ἐν διαφόροις ἐδέσμασι κρεῶν καὶ ἰχθύων (τυροῦν, φαρμακεύειν τυροῖς), μετ' ἄλλων ἀρτυμάτων καὶ ἐλαίου, ἀσταφίδων, μαράθρου, ἀνήθου, νάπυος, σιλφίου, κοριάννου, κυμίνου, κακπάρεως, ὀριγάνου, πεπέρεως, καρδάμου, θύμου, ἡδυόσμου (μίνθης) κ. τ. τ. Ἀλλὰ καὶ μόνος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς τράγημα μετ' ὀπωρῶν ἢ μελιπήκτων ἐτρώγετο ὁ τυρός ἢ χλωρός ἢ ξηρός, ὅτε ἐκαλεῖτο ἰσχνός. Καὶ ὀξείας δὲ τις τυρός ἀναφέρεται ὡς Σικελικὸν ἐδεσμα, ἔτι δὲ καὶ τροφαλὶς τυροῦ (ἄρά γε χλωρός τυρός ἢ κεφαλὴ τυροῦ;) καὶ μετὰ τῶν ἐλαιῶν ὡς λιτὸν ἐδεσμα ἀναφέρεται νησιωτικὸς (Κύθνιος) τυρός. Ὡς ἀριστος ἐφημίζετο ὁ Σικελικὸς τυρός, εἶτα καὶ ὁ Χερρόνησίτης. Ἐκτὸς δὲ τοῦ Σικελικοῦ τυροῦ ἀναφέρεται ἄλλος τυρός αἴγειος ἡδιστος, μὴ ἔχων σύγκρισιν πρὸς ἄλλον, ὁ καλούμενος Τρομιλικὸς ἐκ τῆς ἐν Ἀχαΐᾳ πόλεως Τρομιλείας. Ἐπίσης ἀναφέρεται ὁπίας τυρός, ὁ δριμύς, ὁ πηγνύμενος τῷ ὀπῷ τῆς συκῆς. — Τὰ δὲ ὡὰ ἢ παρετίθεντο ἐν ταῖς δευτέραις λεγομέναις τραπέζαις μετὰ μελιπήκτων, ἢ ἦσαν ἐν χρήσει πρὸς ἀρτυσιν ἄλλων βρωμάτων, καὶ πρὸς τοῦτο μετεχειρίζοντο μάλιστα τὴν λέκιθον ἢ τὰ χρυσᾶ τῶν ὡῶν, ὡς ἐγένετο ἰδίως κατὰ τὴν σκευασίαν τοῦ θρίου «στέαρ ὕειον ἐφθὸν μετὰ γάλακτος μίγνυ χόνδρω παχεῖ, συμφυσάσας δ' αὐτὰ τυρῷ χλωρῷ καὶ λεκίθοις ὡῶν καὶ ἐγκεφάλοις, περιβαλὼν συκῆς φύλλω εὐώδει, ζωμῷ ὀρνιθείῳ ἢ ἐριφείῳ ἐνεψε,

ἔπειτα ἐξελών καὶ τὸ φύλλον ἀφελών, ἔμβαλε εἰς ἀγγεῖον γέ-
μον μέλιτος ζέοντος· καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῷ ἐδέσματι προσέθηκε
τὸ φύλλον (θρίον), ἢ δὲ μίξις πάντα ἐξ ἴσου δέχεται, τῶν δὲ
λεχίθων πλέον, ὅτι πηγνύουσι καὶ συνιστᾶσιν». Ἐθεωροῦντο δὲ
πρωτεύοντα ὡς τὰ τῶν ταῶν, εἶτα τὰ χηναλωπέκεια, χήνεια,
ὄρνίθεια.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΗΕΜΙΤΟΝ.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΟΤΩΝ.

§ 1. Πρὶν ἢ δμιλήσωμεν περὶ τῶν διαφόρων ποτῶν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησι συνήθων, προτάττομεν τὴν παρατήρησιν, ὅτι καὶ ἐν τούτοις διετήρησαν καθ' ὅλην τὴν ἀκμὴν τῆς αὐτονομίας αὐτῶν τὴν αὐτὴν μετριοπάθειαν καὶ ἐγκράτειαν, οἷαν ἀπεικονίζει ἡμῖν ἡ ἀρχαία λιτὴ καὶ κατὰ τὴν τροφὴν δίαιτα, καὶ μακρὰν ἀπέχοντες τοῦ πίνειν διάφορα γλυκέα καὶ μεθυστικὰ ἢ πνεύματώδη ποτά, οἷα ἡ νεωτέρα λιχνεία ἐφεῦρεν, οὐδ' αὐτὸν τὸν οἶνον προήγαγον εἰς τὴν παρὰ Ῥωμαίοις ἐξεζητημένην σκευασίαν καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον διατήρησιν, οὐδὲ ἄκρατον μάλιστα ἠδύναντο πίνειν αὐτόν. Δέγεται μάλιστα ὅτι ἐν προγενεστέροις χρόνοις πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ Διονυσιακοῦ καρποῦ τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν ποτῶν θέσιν ἐπεῖχε τὸ γάλα (γαλακτοτροφία), πολὺ δὲ μεταγενεστέρως συνιστάτο ἡ χρῆσις αὐτοῦ ὡς ποτοῦ ὑγιεινοῦ καὶ ὡς σιτίου, ἔχοντος δύναμιν ἐμβριθῆ καὶ πολύτροφον. Ἐκ δὲ τῶν διαφόρων γαλάκτων συνιστάτο ἰδίως τὸ προβάτειον ὡς γλυκύτερον καὶ ὀρεπτικώτερον, ἀλλὰ καὶ παχύτερον· διὸ καὶ κακοστομαχώτερον· εἶτα τὸ αἰγειον γάλα, ὅπερ ἐκρίνετο εὐστομαχώτατον, ὡς τῆς αἰγὸς νεμομένης κλαδία μᾶλλον ἢ χόρτα, ἐφημίζοντο δὲ αἱ Σκύριαι αἰγες «ὡς ἐξοχώταται ἐς ἀμελξίν γλάγους»· τὸ δὲ βόειον γάλα, θεωρούμενον ὡς ἰαματικώτερον τούτων καὶ εὐκοιλιώτατον, ἦν ἐν ἐξαιρέτῳ χρήσει, καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ ἔπινον αὐτὸ οἱ

φθισικοί, ἢ συντηκτικοὶ ἢ καχέκται, διότι κατὰ τὸ ἔαρ μάλιστα οἱ παντοβόροι βόες ἐνέμοντο τὰ μάλιστα χυμώδη καὶ σπαργῶντα χόρτα. Ἐπίσης ἰαματικὸν ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ὄνειον γάλα. Ἴππειον δὲ γάλα καὶ ὀξύγαλα ἀναφέρονται ἐσθίοντες μόνον οἱ γαλακτοφάγοι καὶ ἱππημολγοὶ Σκῦθαι.

§ 2. Ἄλλ' εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κατέλαβεν ἀναμφισβητήτως τὰ πρωτεῖα ὡς ποτὸν ὁ οἶνος, ὃν παρῆγεν ἄφθονον καὶ πανταχοῦ ἢ ἐλληνικῇ χώρᾳ, καίτοι διαφέροντα τὴν ποιότητα καὶ ἀρετὴν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ χρῶμα διεκρίνοντο ἰδίως τρία εἶδη οἴνου, ὁ μέλας ἢ ὑπέρυθρος (δημηρικῶς αἶθοψ οἶνος), ὁ λευκός καὶ ὁ κιρρός ἢ κιτρινωπός. *) Ὁ μὲν μέλας οἶνος ἐνομιζέτο δυνατώτατος καὶ ὀρεπτικώτατος, ἤττον ὁ στυφρὸς ἢ στυπτικὸς ὁ μὴ γλυκάζων, μᾶλλον δὲ ὁ γλυκάζων, ὅστις παχύνων μᾶλλον τὰ ὑγρά ἤττον παρενοχλεῖ τὴν κεφαλὴν καὶ μένει ἐν ταῖς ἔξεσι τῶν πινόντων ἐπὶ πλεῖστον χρόνον· ὁ δὲ λευκός ἐθεωρεῖτο λεπτὸς καὶ ἀδύνατος, θερμὸς καὶ ἔχων τάσιν ἀνωφερῆ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν κεφαλὴν διάπυρον ποιῶν, ὁ δὲ κιρρός ἦν ξηραντικὸς καὶ ἐθεωρεῖτο πεπτικώτερος. Περὶ δὲ τῶν ἐν Ἑλλάδι οἰνοφόρων τόπων ἠδυνάμεθα εἰπεῖν ὅτι πάντες ἀνεξαιρέτως παρῆγον οἶνον οἱ μὲν καλλίωνος, οἱ δὲ χείρονος ποιότητος, καὶ ἐπομένως περιττὸν καὶ ἀδύνατον τὸ καταλέξει τοσοδαποὺς οἶνους, ὅσαι καὶ αἱ χώραι καὶ αἱ νῆσοι τῆς Ἑλλάδος. Διὸ ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μόνον τοὺς κυριωτέρους καὶ ἐξαιρέτους αὐτῶν. Καὶ ἐκ μὲν τῶν οἴνων τῆς ἐλληνικῆς ἠπείρου καὶ Πελοποννήσου διεκρίνοντο ὁ Σικυώνιος καὶ ὁ Φλιάσιος· ἐπίσης ἠσκεῖτο σημαντικὴ ἀμπελουργία ἐν Ἐπιδαύρῳ, Δακωνίᾳ, Μεσσηνίᾳ, ἐν Θήβαις, ἐν Παρνασσῷ, ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Εὐβοίᾳ. Ἄλλ' ἀσυγκρίτως μᾶλλον διεκρίνοντο ἐπὶ ἀμπελουργίᾳ αἱ νῆσοι καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Χίος, ἡ Λέσβος, ἡ Θάσος, ἡ Δῆμος, ἡ Ῥόδος, ἡ Κῶς, ἡ Ἰκαρία, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Πεπάρηθος, ἡ Νάξος, ἡ Ζάκυνθος, ἡ Ἰθάκη, ἡ Κέρκυρα. Ὡς γῆος δὲ οἶνος ἀριστος καὶ τίμιος ἦν ὁ ὑπέρυθρος ἢ μέλας Ἀριούσιος. ἀλλὰ καὶ ἀνεφάνη παρὰ τοῖς Χίοις πρώτοις ἢ τοῦ οἴνου κατασκευή, ὡς καὶ

*) Τέσσαρα δὲ εἶδη διακρίνει ὁ Πλίνιος album, fulvum, sanguineum, nigrum.

τὸ φυτεύειν καὶ καλλιεργεῖν ἀμπέλους· ὁ δὲ Λέσβιος οἶνος ἐπαινεῖται ὡς ἡδιστος καὶ νεκταροσταγῆς, μάλιστα ὁ παλαιός, προτιμώμενος ἐνίοτε καὶ αὐτοῦ τοῦ Θασίου, ὁ δὲ Θάσιος οἶνος ἐθρυλεῖτο ὡς γενναῖος πίνειν καὶ μάλιστα ὁ χρόνιος, καὶ οὗτος εἰσήγετο ἔκπαλαι εἰς Ἀθήνας καὶ μάλιστα ἔφθανε καὶ μέχρι τῶν βορείων ἀκτῶν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου· καὶ ὁ Πεπαρήθιος δὲ οἶνος ἦν οὐχὶ τόσον περίφημος, ὅσον οἱ προηγούμενοι, ἐπίνετο δὲ ἡδέως μετὰ διατήρησιν ἕξ ἐτῶν. Καὶ ἡ Θράκη δὲ ἐν γένει ἡ παραλία καὶ αἱ περὶ αὐτὴν νῆσοι ἐφημίζοντο ὡς εὖοινοι· καὶ ἐπίσημος ἦν ἐνταῦθα ὁ Μενδαῖος, οἶνος ὁ καὶ ἐκ τοῦ Ὀμήρου γνωστός Μαρωνεΐτης καὶ Ἰσμαρικός. Ἡ δὲ Ἴκαρος πάλιν ἀναφέρεται ὡς παράγουσα ἐξαιρετόν οἶνον, διότι ὑποτίθεται ὑπὸ τινῶν ὅτι ἐν αὐτῇ ἐφύετο ὁ ἐπίσης καὶ ἐξ Ὀμήρου γνωστός, ὁ περίφημος Πράμνιος οἶνος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου τοῦ οἴνου ἐπικρατεῖ ἀμφιβολία· διότι τινὲς μὲν λέγουσιν ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Ἰκάρῳ ὑπῆρχεν ὄρος, καλούμενον Πράμνος, ἐνθα ἐφύετο ὁ ἐπάνυμος αὐτοῦ οἶνος, ἄλλοι δὲ ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἀπὸ ἀμπέλου, καλουμένης πραμνίας, ἄλλοι πάλιν ὅτι ἐφύετο ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σμύρνης, καὶ κατ' ἄλλους ὠνομάσθη οὕτως ὡς πρὸς παραμονὴν ἐπιτήδειος (οἶονεὶ παραμένιος;)· ἦν δὲ οὐχὶ γλυκύς, οὔτε παχύς, ἀλλ' αὐστηρὸς καὶ σκληρὸς καὶ εἶχε διαφέρουσαν δύναμιν· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης πρὸς τοῦτον τὸν μὴ ἀγαπώμενον ἐν Ἀθήναις αὐστηρὸν οἶνον παραβάλλει τοὺς τραχεῖς ποιητάς, λέγων ὅτι ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων οὔτε ποιηταῖς σκληροῖς καὶ ἀστεμφέσιν ἡδέεται, οὔτε πραμνίοις σκληροῖς οἴνοις, συνάγουσι τὰς ὀφρῦς τε καὶ τὴν κοιλίαν, ἀλλ' ἀνθοσμία καὶ πέπονι νεκταροσταγεῖ. Πάντες ὅμως οὗτοι οἱ ἐλληνικοὶ οἶνοι ἀπελείποντο πολὺ τῶν μετὰ ταῦτα περιφῆμων Ἰταλικῶν, οἵτινες οὐδαμῶς μνημονεύονται ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ῥητῶς μαρτυρεῖ ὁ Πολυδεύκης· «οἱ παλαιοὶ οὐπω ἡδέσαν ἀκριβῶς τὸν Ἰταλιώτην, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ὄντινα ἂν τούτου προῦθεσαν», εἰ καὶ λίαν πιθανόν, ὅτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν πόλεων τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ Σικελίας ἤσκειτο ἐπιμελῶς ἡ ἀμπελοργία ἐν ἐκείναις ταῖς ἐπιτηδειοτάταις πρὸς τοῦτο χώρας, καὶ ἡδύνατο εἰσάγεσθαι διὰ τῆς ἐμπορίας εἰς Ἑλλά-

λάδα τὸ προῖον αὐτῶν, ὁ οἶνος, ὡς καὶ ὁ Σικελικὸς τυρὸς. Πρῶτος ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὁ Γαληνὸς γινώσκει ἀκριβῶς καὶ ἐκτίθησι τὰς ιδιότητας αὐτῶν, καταλέγων ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα, ὧν ὡς ἀρίστους ἐξαίρει τὸν Φαλερεῖνον, Τιβουριεῖνον καὶ Καίκουβον.

§ 3. Ἐκτὸς τῶν κατὰ τὸ χρῶμα καὶ τοὺς τόπους τῆς παραγωγῆς διαφόρων εἰδῶν τοῦ οἴνου μανθάνομεν καὶ περὶ διαφόρων τεχνητῶν σκευασιῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐκφράζονται καὶ αὐταὶ δι' ἰδίων ὀνομάτων. Ἐν πρώτοις μανθάνομεν ὅτι ἤψον (ἔβραζον) αὐτόν, ἵνα διατηρήσωσιν αὐτόν ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ ἐλαττώσωσιν τὴν μεθυστικὴν αὐτοῦ δύναμιν· διότι ὁ ἀψηφημένος ἢ ἐφθός οἶνος οὐχὶ μόνον πινόμενος ἤττον ἐμέθυσκεν, ἀλλὰ καὶ εὐωδωδέστεραν καὶ βελτίονα φύσιν ἐκτᾶτο. Ὁ τοιοῦτος εἰς γλυκύτητα ἠψημένος οἶνος ἐκαλεῖτο καὶ ἀπλῶς ἔψημα, καὶ γλύξις ὁ ἔχων τὸ ἔψημα οἶνος, καὶ σίραιον δὲ (sara, siror) ἐκάλουν τὸν ἐκ γλεύκους ἠψημένον γλυκύν· ὁ δὲ φυσικὸς, ὠμός καὶ μὴ ἠψημένος οἶνος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοῦτον ἐκαλεῖτο ἄπυρος. Εἶτα ἀνεμίγνυον τὸν οἶνον διαφόροις μύροις, καὶ ἦσαν λίαν ἐπιζήτητοι οὗτοι οἱ μύροις κεκραμένοι οἶνοι· ἐκαλεῖτο δ' ὁ τοιοῦτος ἐκ τῶν μύρων μυρίνης ἢ μυρινίτης, ἐν ᾧ ἄλλοι προτιμῶσι γράφειν μυρρίνην ἐκ τῆς μύρρας ἢ σμύρνης, δι' ἧς ἐσκευάζετο, ἢ μυρρίνιτην ἐκ τῆς μυρρίνης ἢ μυρσίνης. Πιθανώτατον δέ, ὅτι οὗτος ὁ τελευταῖος οἶνος ἦν μόνον ἐν τῶν εἰδῶν τοῦ μυροφόρου οἴνου, ὅς ἦν ἀναμφισβητήτως εὐχρηστος, ὡς μαρτυροῦσι καὶ αἱ ἐκφράσεις μύρω μιγνύναι καὶ μύρα πίνειν. Καὶ μετ' ἄλλων δὲ ἀρωματικῶν οὐσιῶν ἀνεμίγνυον τὸν οἶνον (ἀρωματίτης οἶνος), ἵνα αὐξήσωσι καὶ διὰ τῆς ὀσφρήσεως τὴν ἡδεῖαν αὐτοῦ γεῦσιν, καὶ ἀναφέρονται ἡμῖν οἶνοι ἡδυσμένοι χυμοῖς διαφόρων ὀπωρῶν, ἢ κηπαίων βοτανῶν, ἢ καὶ διαφόρων ἀνθέων, οἶνοι ἡδυσμένοι ἀλόαις, ἢ κινναμώμοις, κρόκοις, νάρδω, κασίᾳ, ὑσώπῳ, σμύρνη ἢ μύρρα. Ἔτι δὲ καὶ οἶνος μετὰ μέλιτος κεκραμένος, τὸ μελίκρατον ἢ οἰνόμελι, ἡδιστον καὶ μεθυστικὸν ποτόν. Ὁ δὲ ἀνθοσμίας οἶνος ἀναφέρεται ὡς κατασκευαζόμενος κατ' ἰδίον τινα τρόπον ἐξ αὐτοῦ τοῦ γλεύκους ἢ τοῦ οἴνου ἀπλῶς, ἢ ἐπιχεομένου ἐνὸς χοέως θαλασσίου ὕδατος ἐπὶ πεντήκοντα χοῶν γλεύκους, ἢ ἐκ συμπεπατημένων νέων ἀώρων καὶ

ὄμφακωδῶν σταφυλῶν καὶ ἀποτιθεμένων. Μιστεχειρίζοντο δ' ἔτι οἱ ἀρχαῖοι καὶ τι πόμα ἐξ ἀρωμάτων κατασκευαζόμενον, ὃ ἐκάλουν τρίμμα, ἀπαντώμενον παρὰ τοῖς νέοις κωμικοῖς· τὸν δὲ σαπρίαν περιγράφει ὁ Ἑρμιππος «ἔστι δέ τις οἶνος, τὸν δὴ σαπρίαν καλέουσιν, οὗ καὶ ἀπὸ στόματος στάμνων ὑπανοιγομενάων ὄζει ἰῶν, ὄζει δὲ ρόδων, ὄζει δ' ὑακίνθου, ὁσμὴ θεσπεσία κατὰ πᾶν δ' ἔχει ὑπερφῆς δῶ· ἀμβροσία καὶ νέκταρ ὁμοῦ τοῦτ' ἔστι τὸ νέκταρ». Ὡς ἰδιαίτερον κρᾶμα οἴνου μετὰ μέλιτος θαυμαζόμενον καὶ διδόμενον ἐν τῷ πρυτανείῳ Θάσου ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος ἠρτυμένον τινὰ οἶνον, ὃν κατεσκεύαζον οὕτως· ἐνέβαλλον εἰς τὰ κερᾶμια σταῖς μέλιτι φυράσαντες, ὥστε τὴν ὁσμὴν ἀπ' αὐτοῦ, τὴν δὲ γλυκύτητα ἀπὸ τοῦ σταίτος λαμβάνειν τὸν οἶνον. Ἔτι δὲ ἀνεμίγνυον καὶ διαφόρους οἴνους καὶ ἐσχημάτιζον τὰς λεγομένας ἀλλοιρίας. Τοιοῦτος οἶνος μεμιγμένος οἴνω ἐγένετο, ὅτε ἐκιρνᾶτο σκληρὸς καὶ εὖοσμος μαλακῶ καὶ ἀόσμων, ἵνα ὁ μὲν παρέχη τὴν μαλακότητα, ὁ δὲ τὴν εὖοσμίαν. Ἐκ δὲ τῶν στεμφύλων ἢ βρυτίων τῶν σταφυλῶν κατεσκεύαζον καὶ εἶδος τι δευτερίου οἴνου, ὅστις ὡς οἶνος φαῦλος καὶ κατωτάτης ποιότητος ἐχρησίμευεν τὸ μὲν ὡς ποτὸν τῶν ἐργατῶν καὶ δούλων, ὅτε δὲ καὶ ὡς ὄξος. Ὁ αὐτὸς δευτερίας φέρεται καὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα τρυγηφάνιος, ἐξεστηκῶς, ἐκτροπίας, ὀξίνης καὶ ὀξώδης καὶ κυριώτερον τρυγίας οἶνος. Τὸ δὲ περιεργότερον ἀνεμίγνυον τοὺς ὑπερθαλαττίους οἴνους μετὰ θαλασσίου ὕδατος (θαλασσοῦν τὸν οἶνον, καὶ ὡς οἶνοι τεθλασσωμένοι ἀναφέρονται ὁ Ῥόδιος, ὁ Κῶος, ὁ Μύνδιος, ὁ Ἀλικαρνάσσιος), νομίζοντες ὅτι οὕτω καθίστων αὐτοὺς διαρκεστέρους καὶ ἐπιτηδειοτέρους πρὸς διαπεραίωσιν, ὡς μὴ ἐῶντος τοῦ ἄλατος ἐγγίνεσθαι δυσωδίαν καὶ σῆψιν καὶ ἐλαττοῦντος τὴν στυφότητα πολλῶν τοιούτων οἴνων· διὸ καὶ οἱ μὴ τοιοῦτοι ἐν ἀντιθέσει ἐκαλοῦντο ἀθάλασσοι. Εἰς ἄλλους δὲ οἴνους, οἶον τὸν Ζακύνθιον καὶ Λευκάδιον, ἐνέβαλλον γύψον, ἔτι δὲ καὶ ῥητίνην, ὡς ταῦτα τὰ τελευταῖα γίνονται ἔτι καὶ καθ' ἡμᾶς.

§ 4. Ἡ δὲ διὰ θαλάσσης ἀποστολὴ τούτων τῶν ὑπερθαλασσίων οἴνων ὡς καὶ ἡ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταφορὰ φαίνεται ὅτι ἐγένετο συνήθως ἐντὸς τραγείων ἢ αἰγείων

ἀσκῶν, πρὸς δὲ τὴν ἐν τῷ ταμείῳ καὶ οἴκῳ διατήρησιν αὐτῶν μετεχειρίζοντο πεπισσωμένους πίθους ἢ κεράμια (πήλινα ἀγγεῖα). Οὗτοι οἱ πίθοι (πιθάκναι) κατεσκευάζοντο τόσον μεγάλοι, ὥστε ἐν καιρῷ ἀνάγκης ἢ ἐν ἐνδείᾳ μετεχειρίζοντο αὐτοὺς ἄνθρωποι ὡς κατοικίαν, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο τὸ πασίγνωστον ἀνέκδοτον περὶ τῆς ἐν πίθῳ κατοικίας τοῦ Διογένους. Τὸ μέγεθος αὐτῶν καταδεικνύει καὶ ἡ παροιμία «ἐν πίθῳ τὴν κεραμείαν μανθάνειν», ἡ εὐχρηστος ἐπὶ τῶν ἀπὸ μεγάλων ἀρχομένων ἄνευ προηγουμένης γυμνασίας. Μικρότερα δὲ οἰνοδόχα ἢ οἰνοφόρα ἀγγεῖα ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς: ἀμφιφορεύς, (ἀμφορεύς, ἀμφορίσκος), δύο λαβὰς ἔχων πίθος, στάμνος ἢ σταμνίον, κρωσσός, λάγυνος ἢ λαγύνιον, κεράμιον, κραιδισσός, πυτίνη*), ἀλλὰ καὶ ἀσκοπυτίνη, βίκος, κάδος, καδίσκος ὕρχει, κεράμια ὅμοια τῷ βίκῳ, καὶ ὑδρία δὲ πολλάκις ὡς οἰνοφόρον ἀγγεῖον (ἦν καὶ φίδακνίδα καὶ φεναικνίδα ὠνόμαζον), καὶ πλημοχόη, κεράμεον ἀγγεῖον, ἔχον τὸν πυθμένα οὐχὶ δξύν, ἀλλ' ἐδραῖον καὶ στάσιμον. Περὶ δὲ τῆς ἐν ὑπογείοις ταμείοις ἐναποθέσεως καὶ τοῖς ἐν οἴνωσιν ἢ πιθῶσι διατηρήσεως τοῦ οἴνου, ὡς καὶ περὶ τῆς ἄλλης μεταχειρίσεως καὶ σκευασίας αὐτοῦ μετὰ τὴν ληνοπάτησιν, οὐδὲν ἄλλο γινώσκομεν, ἢ ὅτι βεβαίως καὶ ἡ ἀρχαιότης ἐξετίμα τὴν ἀρετὴν αὐτῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν αὐτῶν. Ὅθεν ἡ παρὰ Πινδάρῳ ὕρχεια παραβολή· «αἶνει δὲ παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων», καὶ ἡ παρὰ τῷ κωμικῷ Ἀλέξιδι πρὸς τὸν οἶνον ἀντίθεσις τοῦ ἀνθρώπου· «οὐδὲν ἔοικ' ἄνθρωπος οἴνω τὴν φύσιν· ὁ μὲν ἀπογηράσκων ἀηδῆς γίνεται, οἶνον δὲ τὸν παλαιότατον σπουδάζομεν.» Ὁ δ' Εὐβουλος προβαίνει ἔτι μᾶλλον, λέγων· «ἄτοπον τὸν μὲν οἶνον εὐδοκιμεῖν αἰεὶ παρὰ ταῖς ἐταίραις τὸν παλαιόν, ἄνδρα δὲ μὴ τὸν παλαιόν, ἀλλὰ τὸν νεώτατον». Ὁ αὐτὸς συνιστᾷ τὸν γέροντα Λέσβιον ὡς νεκταροσταγῆ (νέκταρος ἀπορρώγα) καὶ ἄλλος δὲ τὸν Θάσιον ὡς γενναῖον πίνειν, «ἐὰν ἢ πολλὰς πρεσβεύων ἐτέων περικαλλέσιν ὥραις»· διότι ἐνομιζέτο ὅτι ἡ παλαιώσις, πεπαίνουσα

*) Βυτίνη, βύτις, ἴσως ἀγγεῖον οἰνοφόρον ἐξ ὑάλου ἢ κεράμου πεποιημένον καὶ ἐμπερικεπλεγμένον ἐν πλέγματι λύγου (damejeanne).

Ε. Δ. της Κ. τ. Ι. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τόν οἶνον, ἐμποιεῖ αὐτῷ τὴν ἀρίστην διάθεσιν, καὶ ὁ παλαιὸς οἶνος ἐθεωρεῖτο προσφορώτερος οὐχὶ πρὸς ἡδονὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὑγείαν· «πέσσει τε γὰρ μᾶλλον τὰ σῖτα καὶ λεπτομερῆς ὦν εὐανάδοτός ἐστι, δύναμιν τε τοῖς σώμασιν ἐμποιεῖ, τὸ αἷμά τε ἐνερευθές καὶ εὐανάδοτον κατασκευάζει καὶ τοὺς ὕπνους ἀταράχους παρέχει». Ἀμφίβολον ὅμως, ἂν πρέπη ἐννοεῖν τοιαύτην παλαιότητα οἴνου, οἷα ἐπέζητεῖτο ἐν Ῥώμῃ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλικοῖς οἴνοις, συνήθως ἀπὸ 10 καὶ 15 μέχρις 25 ἐτῶν, εὐρίσκομεν δὲ μόνον ἐκκαίδεκάετη οἶνον, ἀναφερόμενον οὐχὶ ὡς λίαν ἀρχαῖον, διότι περὶ τοῦ τοιούτου παρατηρεῖται «μικρός γε ὡς τοσούτων ἐτῶν,» ὅπερ ἴσως ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὴν ὀλίγην ποσότητα τοῦ οἴνου, διότι ἐπεδόθη μικρὸς οἶνος ἐν ψυκτηριδίῳ. Ἀναφέρεται δὲ πινόμενος καὶ οἶνος οὐ γέρων τῶν ἀπὸ βύρσης, ἤδη μὲν ἀγλευκῆς, ἀπεπτος δ' ἔτι. Περὶ δὲ ἀλλοίας σκευασίας οἴνου οὐδ' αὐτὸς ὁ Πλίnius, ὅστις ποιεῖται εἰδικώτερον λόγον περὶ τοιούτων καὶ μνημονεύει ὅτι «Ἕλληνες συγγραφεῖς ὀνομαστὶ καὶ εἰδικῶς συνέγραψαν περὶ παρασκευῆς οἴνου, δόντες παραγγέλματα καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὴν εἰς αὐτόχρημα τέχνην, οὐδὲν ἄλλο ἀναφέρει περὶ ἑλληνικῶν, ἢ ὅτι ἡ Ἑλλάς καθιστᾷ δριμυτέρους καὶ δυνατωτέρους τοὺς οἴνους δι' ἀργίλλου ἢ μαρμάρου ἢ ἀλῶν ἢ θαλάσσης. Περὶ δὲ ἀργίλλου καὶ πίτυος καὶ ῥητίνης μανθάνομεν ὅτι τὴν μὲν πίτυν ἐθεώρουν ὡς ἐφηδύνουσαν τὸν οἶνον· «τὰ γὰρ πιτυώδη χωρία λέγουσιν ἡδύοινον τὴν ἀμπελον φέρειν διὰ τὴν θερμότητα τῆς γῆς» (κατὰ Θεόφραστον), ἐνθα φύονται αἱ πίτυς, καὶ ἦτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐστὶν ἀργιλώδης· καὶ ἡ ἀργίλος δὲ θερμὴ καὶ συνεχπέττει τὸν οἶνον, ὡς σημειοῖ ὁ Πλούταρχος· «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς πίτυος αὐτῆς εἰκὸς ἀπολαύειν τὴν ἀμπελον, ἐχούσης ἐπιτηδειότητα πολλὴν πρὸς σωτηρίαν οἴνου καὶ διαμονήν· τῇ τε γὰρ πίττῃ πάντες ἐξαλείφουσι τὰ ἀγγεῖα καὶ τῆς ῥητίνης ὑπομιγνύουσι πολλοὶ τῷ οἴνω, καθάπερ Εὐβοεῖς τῶν ἑλλαδικῶν».

§ 5. Μόνον δέ, ὅτε ἔμελλον πίνειν τὸν οἶνον, φαίνεται ὅτι κατέβαλλον περὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ μεῖζονα φροντίδα. Ἐν πρώτοις ἐκάθαιρον αὐτὸν ἀπὸ τῆς τρυγός, ὡς ἀπ' εὐρώτος καὶ ῥύπου, διὰ διηθητικοῦ σάκκου, ὅστις ἐκαλεῖτο ὑλιστήρ ἢ σάκκος ἢ τρυ-